

L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA DE GIRONA SOL.LICITA APOTECARIA PÚBLICA (segle XVIII)

PER

FRANCINA SOLSONA i CLIMENT
XAVIER SORNÍ i ESTEVA

L'antiga farmàcia de l'Hospital de Santa Caterina de Girona està d'actualitat. La recent restauració ha fet córrer tinta: S'han escrit articles i algun fulletó, fins i tot s'han redactat un parell de tesis de llicenciatura entorn a l'apotecaria¹; tot i amb això, la bibliografia consultada posa de manifest que se sap ben poc dels seus orígens.

Se suposa que el primer edifici de l'Hospital va ésser bastit pels volts del 1211; però la primera pedra del nou no es col·locà fins a l'any 1666, i l'edifici va començar a funcionar l'any següent. El fet que aparegués en el lloc on hi ha la farmàcia antiga la data 1710 ha fet pensar que

¹ REIXAC, Francesc: *Farmàcia Antiga de l'Hospital de Santa Caterina*. Fulletó informatiu de les obres de restauració. Girona, 1982. ESCUDERO, Joaquín: *La farmacia del Hospital de Santa Catalina en Gerona*. «La Vanguardia», 4 de març de 1984. GALCERAN BOTIFOLL, Núria i CARMONA CORNET, Anna Maria: *Estudio de la Farmacia Antigua del Hospital de Santa Caterina de Gerona*. Comunicació presentada al «Congreso Español de Historia de la Farmacia». Castelló de la Plana, maig del 1984. (En curs de publicació). CARMONA CORNET, Anna Maria, BABIANO ORTIZ DE ZÁRATE, Carlos i GALCERAN BOTIFOLL, Núria: *Reseña de las farmacias más antiguas de Cataluña*. «El farmacéutico», 1 (1) 51/56 (1984). JOU I RICART, Marta: *Llibres antics de contingut farmacèutic del conjunt bibliogràfic de l'antiga farmàcia de l'Hospital de Santa Caterina de Girona*. Tesi de grau, inèdita. Facultat de Farmàcia. Barcelona, 1985. GALCERAN I BOTIFOLL, Núria: *Corpus de la farmàcia de l'Hospital de Santa Caterina de Girona*. Tesi de grau, inèdita. Facultat de Farmàcia. Barcelona, 1985. La bibliografia anterior a la restauració de l'apotecaria, sense ésser abundant, és també considerable. Entre d'altres, convé anotar els següents articles redactats per farmacèutics: NOVELLAS I ROIG, Antoni: *Breve noticia descriptiva, histórica y bibliográfica de la antigua farmacia del Hospital General de Santa Catalina, Virgen y Mártir de la ciudad de Gerona*. «Farmacia Nueva», X (104): 516/18 (1945). G.F.J.: *La farmacia del Hospital General de Santa Catalina de Gerona*. «Nuestra portada». Bol. Soc. Esp. Hist. Farm. XX (78): 83 (1969).

aquest és l'any en què quedà instal·lada. Res no contradiu que es remunti al segle XVIII ni que va ser restaurada el XIX; d'aquest darrer segle es disposa de dades més concretes i es coneixen els noms d'alguns apotecaris.

Al marge de la restauració, però, casualment, mentre es duia a terme, realitzant un treball de caràcter més general que en principi no tenia res a veure ni amb l'apotecaria de l'Hospital ni amb Girona², van ésser localitzats uns documents que, si bé no aclareixen gaire res de l'origen de la farmàcia en qüestió, sí que aporten dades d'interès i posen de manifest que cap a mitjan segle XVIII l'apotecaria no estava oberta al públic, tot i que aquest era el desig de l'administració de l'Hospital, per poder augmentar els ingressos, ja que la seva situació econòmica era molt crítica.

Els documents al·ludits, cinc i un sisè localitzat posteriorment, es troben en registres de la Reial Audiència de Catalunya, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Barcelona. Dos pertanyen a la Sèrie «Cartas Acordadas» (R. 383, f. 13 i R. 390, f. 85 v.-88v.); tres, a «Cartas de la Real Audiencia» (R. 401, f. 53 v. i 91 v.-92 i R. 408, f. 60 v.), i un a «Billettes» (R. 548, f. 14 v.-16), tots del regnat de Ferran VI (1746 a 1759).

No hi ha dubte que una investigació més profunda i laboriosa d'aquest fons, revisant també altres sèries («Expedientes», «Minutas y Nombramientos», «Certificados», «Despachos», etc.), permetria trobar més documentació; però, tenint en compte la seva naturalesa, aportarien relativament poques dades al tema en qüestió, si bé tindrien un interès notable per comprendre el complex procés que s'engegava en presentar un «Memorial» en l'època borbònica³.

Deixant ja aquestes consideracions prèvies, amb data incerta, però segur que anterior al dia 24 de febrer de 1752, els administradors de l'Hospital General de Santa Caterina Màrtir de la ciutat de Girona van

² SOLSONA I CLIMENT, Francina i SORNÍ I ESTEVA, Xavier: *Documents d'interès per a la història de la Sanitat i les professions mèdiques a Catalunya durant el regnat de Ferran VI*. Inèdit. Accésit al «Premi Jordi Cases», de la Fundació Salvador Vives i Casajoana, 3ª edició, 1983.

³ Un estudi de consulta ineludible per comprendre el paper, les funcions i el procediment dels personatges i institucions implicats en aquest tipus de documentació i, per tant, en el present treball, és el de SOLÉ I COT, Sebastià: *La Governació General del Principat de Catalunya sota el règim de la Nova Planta, 1716-1808. Una aportació a l'estudi del procediment governatiu de les darreries de l'antic règim*. Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Dret. Tesis doctorals. Bellaterra, 1982.

dirigir un «Memorial» al rei, Ferran VI, demanant permís per tenir «botica pública» a l'Hospital⁴.

El citat «Memorial» exposava la necessitat de cercar mitjans econòmics per poder continuar la tasca d'assistència i posava de manifest que l'Hospital acollia malalts que no eren del Corregiment, fins i tot estrangers, i també dones, fills de soldats i criats d'oficials, els quals no eren acceptats a l'Hospital Reial.

Al·legaven que, com a conseqüència, eren moltes les despeses i, en contrapartida, molt minses les rendes, la més important de les quals provenia d'uns censos carregats al Comú de la ciutat, que no es trobava tampoc en bona disposició econòmica, fet pel qual s'havia reduït el rèdit un tres per cent. També, que l'Hospital havia de mantenir la casa anomenada la Comanda, que recollia nens i nenes innocents, desvalguts i molts expòsits; que havia de satisfer el sou del personal de les dues cases, tant per l'assistència espiritual com temporal, i procurar, igualment, la roba necessària i els estris adients.

Manifestava també que no era el seu propòsit demanar l'ajuda material del rei, ni tampoc perjudicar els interessos dels apotecaris establerts a la ciutat, sinó que amb el fi d'ajudar el Sant Hospital i la Casa de la Comanda, se'ls concedís la gràcia que l'apotecaria de l'Hospital pogués vendre a porta oberta les medecines a tothom qui per devoció o conveniència hi volgués acudir⁵ (V. Apèndix documental).

Aquest «Memorial» posà en moviment la lenta i complexíssima maquinària burocràtica, bona mostra de la qual són els tràmits següents.

⁴ No s'ha localitzat el «Memorial» original i, per tant, se n'ignora la data concreta. Un document del 24 de febrer de 1752, el més antic dels localitzats, en fa referència (A.C.A., A.R., R. 383, f. 13). Per tant, és anterior a la data expressada.

⁵ El contingut del «Memorial», sense la data, es troba transcrit en un document posterior (A.C.A., A.R., R. 548, f. 14 v.-16) (V. Apèndix documental). El marquès de la Mina va exercir el govern polític del Principat i la Presidència de l'Audiència en tres períodes diferents: a) del 30 d'abril de 1742 al novembre d'aquell mateix any; b) del 25 de febrer del 1749 al 19 de desembre del 1754, i c) del 16 d'abril del 1755 al 25 de gener del 1767 (SOLÉ I COT, op. cit., p. 89). El marquès de la Mina es deia Jaime Miguel de Guzmán Dávalos (A.C.A., A.R.R. 223, f. 234). Com a complement, cal afegir que el governador i capità general de l'Exèrcit i Principat de Catalunya i, com a tal, president de la Reial Audiència tingué durant el segle XVIII unes facultats i un poder tan extensos que estigué per damunt de totes les altres institucions i oficis que hi havia al Principat.

⁶ Seguint SOLÉ I COT (op. cit., p. 14), no hem posat «Real Cámara de Castilla», sinó «Cámara Reial de Castilla»; més endavant, no «Francisco», sinó «Francesc», per les tres raons que l'autor exposa: a) La desaparició de Catalunya com a entitat política semi-sobirana l'any 1714 l'obligà a integrar-se constitucionalment a Castella; b) El poble ha traduït espontàniament sempre des de 1714 fins ara el nom castellà oficial de les institucions públiques o el patronímic dels personatges, si molt convé; c) No interessa abusar de noms manllevats a un altre idioma.

El 24 de febrer de 1752, per acord de la Cambra Reial de Castella, el funcionari reial Andrés de Otamendi, des de Madrid, adreçava al marquès de la Mina, capità general de Catalunya i president de la Reial Audiència, còpia del «Memorial», a fi que aquest organisme facilités la informació precisa sobre el cas⁷.

Seguint el procediment habitual, el marquès de la Mina, amb data 3 de març de 1752, es dirigia a la Reial Audiència traspasant-li el contingut de la carta d'Otamendi, juntament amb el «Memorial» dels administradors de l'Hospital, a fi que es preparés la redacció de l'informe que la Cambra Reial de Castella necessitava per decidir sobre el cas⁸.

Com que Juan de Peñuelas, ministre de Cambra i de Govern, s'havia adreçat també al marquès de la Mina demanant informació per resoldre la instància, aquest, el 17 de març, trameté la carta a la Reial Audiència perquè portés a terme l'informe un cop estudiat el contingut⁹ (V. Apèndix documental).

L'endemà, 18 de març, Francesc de Prats i Matas, secretari de la Reial Audiència, per ordre de «S.E.» (el capità general) i Reial Audiència, es dirigia, adjuntant el «Memorial» tantes vegades citat, a Josep de Còrdova i Alagón, corregidor de Girona, demanant un informe escrit per al fiscal civil de la Reial Audiència¹⁰. Dies després, el 29 d'abril, s'hi adreçà de nou amb els mateixos termes; ara, però, la informació anava destinada al fiscal criminal¹¹.

A manca de més documentació, s'ignora el contingut dels informes i com continuà el procés; però, finalment, la sol·licitud dels administradors de l'Hospital de Santa Caterina de «tener botica pública para vender medicamentos a los que, por devoción o conveniencia, quisieren comprarle en ella» fou satisfeta.

⁷ A.C.A., A.R., R. 383, f. 13. V. també la nota 4.

⁸ Els *informes* eren un recull de dades més una valoració política i jurídica i un dictamen o proposta de resolució que l'Audiència feia per ordre expressa de la Superioritat (SOLÉ I COT, op. cit., p. 31 i ss.). L'elevat nombre de persones que havien d'intervenir en l'elaboració d'aquestes dades, més la lentitud crònica de la màquina burocràtica en tots els àmbits, explica aquestes pauses i retards (SOLÉ I COT, op. cit., p. 32).

⁹ A.C.A., A.R., R. 548, f. 14 v.-16. La titulació d'aquest ministre es llegeix al document citat en el registre que figura a la nota 10.

¹⁰ A.C.A., A.R., R. 401, f. 53 v.-Francesc de Prats i Matas era fill del figuerenc Salvador de Prats i Matas, partidari entusiasta de Felip V i el primer de la dinastia Prats que van exercir l'escribania principal de l'Audiència del Principat durant quatre generacions (V. SOLÉ I COT, op. cit., p. 59).

¹¹ A.C.A., A.R., R. 401, f. 91 v.-92. Els fiscals eren uns ministres nomenats lliurement pel rei amb la funció de representar i defensar els interessos del monarca davant els tribunals reials (SOLÉ I COT, op. cit., p. 33).

Així ho posa de manifest un nou «Memorial», també dirigit al rei, on els administradors de l'Hospital plantegen un nou problema i una nova petició entorn a l'apotecaria, consegüent a la gràcia obtinguda.

El text d'aquest nou «Memorial» està transcrit a la carta que Ferran VI, des de Madrid, el 23 d'agost de 1753, va adreçar al governador, capità general del Principat de Catalunya i president de la Reial Audiència per notificar-li que havia arribat a les seves mans el citat nou «Memorial». S'ha de fer constar que, si bé totes les cartes s'expedien en nom del rei, de fet eren redactades pels secretaris del despatx o pels Consells Reials de la Cort, els quals les comunicaven als subordinats¹².

En aquesta nova instància els administradors exposaven la mateixa problemàtica econòmica, però afegint que —com a conseqüència— l'Hospital no podia disfrutar de la gràcia i facultat concedida pel rei de vendre públicament les medecines a porta oberta.

La seva situació era tan precària que no els era possible pagar el sou d'un apotecari regent de l'apotecaria si aquest havia d'ésser mestre aprovat i individu del Col·legi, segons disposava el Reial Decret de 28 de juny de 1753¹³.

En síntesi, la raó del «Memorial» era demanar que l'apotecari regent tan sols fos nomenat pels administradors de l'Hospital i aprovat pel Pro-tomedicat del Principat de Catalunya.

La súplica exposava «tres gravosas dificultades»: que el Col·legi d'Apotecaris de Girona no tenia ni ús ni forma i estava integrat només per tres apotecaris; que el mestre no podia estar-se permanentment a l'apotecaria; i que l'Hospital no podia tampoc satisfer l'elevat sou d'un apotecari en les condicions estipulades en el Reial Decret al·ludit.

El rei, en la seva carta, ordenava al president de la Reial Audiència que, en un termini de quinze dies, informés el Consell de Castella a través del ja anomenat D. Juan de Peñuelas, «ministro de Cámara y de Gobierno», donant el seu parer¹⁴.

¹² Ignorem si aquest Reial Decret va reproduir-se a les pàgines de la «Gazeta de Madrid», que periòdicament publicava avisos i notícies amb caràcter oficials, accentuat per l'estreta censura governamental (SOLÉ I COT, op. cit., p. 53).

¹³ A.C.A., A.R., R. 390, f. 85 v.-88v. Generalment, el rei delegava en els Consells la facultat d'entendre i resoldre unes matèries determinades, mentre que en unes altres només els delegava la facultat d'instruir l'expedient i un cop instruït, havien de trametre'l al monarca, amb la proposta de resolució (SOLÉ I COT, op. cit., p. 31).

¹⁴ (SOLÉ I COT, op. cit., p. 48).

S'ignora si aquesta nova petició dels administradors de l'Hospital arribà a bon terme. El cas és que va tardar-se molt a prendre una decisió definitiva, ja que quasi sis anys després, el 7 de juliol de 1759, el ja citat secretari de la Reial Audiència de Catalunya, Francesc Prats i Matas, encara s'adreçava al corregidor de Girona, ara Melcior d'Abarca, enviant-li una Reial Provisió del Consell de Castella, redactada de nou, a instància dels administradors de l'Hospital de Santa Caterina Màrtir de Girona, demanant el mateix: que l'apotecari que regentés l'apotecaria per vendre al públic amb porta oberta les medecines no fos mestre aprovat ni individu del Col·legi d'Apotecaris de Girona, sinó tan sols nomenat pels administradors de l'Hospital i aprovat pel protometge del Principat. El secretari demanava informació al corregidor¹⁵.

Noves investigacions possibilitaran, potser, la coneixença de la resolució d'aquest segon «Memorial». De moment, les notícies fins ara apuntades només permeten concloure que, cap a mitjan segle XVIII, l'apotecaria de l'Hospital no estava oberta al públic i que quan, entre 1752 i 1753, aquest centre assistencial obtingué el permís, no el va poder disfrutar fins molt després de l'any 1759, per les mateixes raons econòmiques, entre d'altres, que van moure als administradors a obtenir-lo.

Finalment, només subratllar que la documentació, a més, dóna a conèixer, la crisi econòmica de l'Hospital, els seus recursos i funcions assistencials i la poca entitat que llavors tenia el Col·legi d'Apotecaris de Girona: únicament tres individus.

¹⁵ A.C.A., A.R., R. 408, f. 60 v.

APÈNDIX DOCUMENTAL (*)

A.C.A., A.R., R. 548, f. 14 v-16

f. 14 v. Passo a la Real Audiencia, con la carta de Don Andrés de Otamendi, la instancia del Hospital General de Gerona, que solicita tener botica pública, a fin de que se execute el informe que la (*) Cámara pide.-Barcelona 3 de marzo de 1752.- Marqués de la Mina.-

f. 15. SÍGUESE EL MEMORIAL ARRIBA CITADO.-Señor: Los administradores del Hospital General de Santa Catalina mártir de la ciudad de Gerona, del Principado de Cataluña, a los reales pies de V.M., dicen: que la necesidad les impone en buscar medios para conservar la asistencia y curación de tanto enfermo com concurre a dicho Hospital, pues es tan general que no exceptúa a los que no son del Corregimiento, ni extranjeros, como ni tampoco a las mujeres e hijos de los soldados y criados de los oficiales, que no se admiten en el Hospital Real por el asentista.-Esta muchedumbre de enfermos tan continuada es motivo de los atrassos que se experimentan, de los empeños que cada día se aumentan en nuevas imposiciones gravosas a la conservación de aquel Hospital, sin cuya deliberación hubiera sido preciso cerrar las puertas, porque las rentas que se comprehenden para toda subsis / f. 24v. tencia son cortas y el mayor consiste en censos cargados sobre el Común de la ciudad, que por la misma imposibilidad y la de la rebaja del 3 por 100 se cobra muy arrastrada y dificultosamente.-Mantiene dicho Hospital, sin aumento ni separación de rentas, la Casa llamada La Comanda, donde se recogen un gran número de niños y niñas inocentes, desvalidos, con el agregado de los expósitos, que son muchos y así todo este cúmulo como el preciso de empleados com ambas casas en la asistencia espiritual y temporal, perciben los salarios correspondientes, saliendo todo de la masa común de las limitadas rentas, como también la ropa necesaria y utensilios, que no es el menor, que no es indispensable renglón.

Toda esta menudencia de circunstancias que hacen presente a V.M., conspiran a facilitar el alibio de las grandes dificultades / f. 16 con que los suplicantes sostienen la máquina, a costa de desvelos e incomodidades para que no descaezca la piedad christiana en alibio de tanto pobre miserable y de la inocencia de tantas criaturas. No pretenden que V.M. concorra con efectos que tal vez podrán tener la aplicación a iguales

(*) En la transcripció del document s'ha prescindit de les majúscules innecessàries, s'han adaptat els signes de puntuació i accentuació a l'ortografia castellana actual i s'ha desfet alguna abreviatura d'interpretació difícil. En tota la resta s'ha respectat el text i l'ortografia originals.

(*) En aquest lloc, en el registre, es troba la nota següent: «Vide el libro 6 de acordadas, fol. 13».

APÈNDIX DOCUMENTAL (*)

A.C.A., A.R., R. 548, f. 14 v.-16

f. 14 v. Passo a la Real Audiencia, con la carta de Don Andrés de Otamendi, la instancia del Hospital General de Gerona, que solicita tener botica pública, a fin de que se execute el informe que la (*) Cámara pide.-Barcelona 3 de marzo de 1752.- Marqués de la Mina.-

f. 15. SÍGUESE EL MEMORIAL ARRIBA CITADO.-Señor: Los administradores del Hospital General de Santa Catalina mártir de la ciudad de Gerona, del Principado de Cataluña, a los reales pies de V.M., dicen: que la necesidad les impone en buscar medios para conservar la asistencia y curación de tanto enfermo com concurre a dicho Hospital, pues es tan general que no exceptúa a los que no son del Corregimiento, ni extranjeros, como ni tampoco a las mujeres e hijos de los soldados y criados de los oficiales, que no se admiten en el Hospital Real por el asentista.-Esta muchedumbre de enfermos tan continuada es motivo de los atrassos que se experimentan, de los empeños que cada día se aumentan en nuevas imposiciones gravosas a la conservación de aquel Hospital, sin cuya deliberación hubiera sido preciso cerrar las puertas, porque las rentas que se comprehenden para toda subsis / f. 24v. tencia son cortas y el mayor consiste en censos cargados sobre el Común de la ciudad, que por la misma imposibilidad y la de la rebaja del 3 por 100 se cobra muy arrastrada y dificultosamente.-Mantiene dicho Hospital, sin aumento ni separación de rentas, la Casa llamada La Comanda, donde se recogen un gran número de niños y niñas inocentes, desvalidos, con el agregado de los expósitos, que son muchos y así todo este cúmulo como el preciso de empleados com ambas casas en la asistencia espiritual y temporal, perciben los salarios correspondientes, saliendo todo de la masa común de las limitadas rentas, como también la ropa necesaria y utensilios, que no es el menor, que no es indispensable renglón.

Toda esta menudencia de circunstancias que hacen presente a V.M., conspiran a facilitar el alibio de las grandes dificultades / f. 16 con que los suplicantes sostienen la máquina, a costa de desvelos e incomodidades para que no descaezca la piedad christiana en alibio de tanto pobre miserable y de la inocencia de tantas criaturas. No pretenden que V.M. concorra con efectos que tal vez podrán tener la aplicación a iguales

(*) En la transcripció del document s'ha prescindit de les majúscules innecessàries, s'han adaptat els signes de puntuació i accentuació a l'ortografia castellana actual i s'ha desfet alguna abreviatura d'interpretació difícil. En tota la resta s'ha respectat el text i l'ortografia originals.

(*) En aquest lloc, en el registre, es troba la nota següent: «Vide el libro 6 de acordadas, fol. 13».

finés, ni menos desean defraudar los intereses de los boticarios establecidos en la ciudad, que éstos tienen ya adquiridos los parroquianos que les subministran la utilidad de sus ingredientes y en lo que podrán considerar alguna detenuidad será estos pobres del vecindario que buscan el cómodo beneficio de sus débiles fuerzas, PARA LO QUE SUPPLICAN A V.M. rendidamente que, atendidos los motivos expuestos, que no lleban más fin que el de conservar aquel Santo Hospital y la Casa de la Comanda con alguna menos incomodidad / f. 16 v. que hasta aquí, se digne la real piedad de V.M. concederles la gracia de que la botica del Hospital pueda vender, puerta abierta, a los que por devoción o conveniencia propia quieran comprar lo que necesitan para sus curaciones, a fin de que el corto producto que produzca esta venta, sirva de reparación a la misma botica, cuyo tanto menos habrá que desfaltar de la precisa manutención y asistencia de ambas casas y consiguientemente, se verificará algún corto alivio en beneficio de los pobres, que es el principal fomento de esta instancia, MERCED que esperan recibir de la real magnanimidad de Vuestra Magestad.-Remito a la Real Audiencia la adjunta carta de Don Juan de Peñuelas, para que, enterada de su contexto, disponga el informe que la está pedido sobre la instancia hecha por los sugetos que en la misma se / f. 17 expressan. Barcelona, y (⌘) marzo 17 de 1752.-El marqués de la Mina.- A la Real Audiencia.

(⌘) En aquest lloc hi figura l'anotació següent: «Véase el libro 6° de Acordadas fol. 13».